

Geçmişten Günümüze Türklerde kullanılan Alfabeler ve Harf İnkılabı

Yunus PEKTAŞ¹, Engin ZABUN²

*Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Türkiye
Eğitim Fakültesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Türkiye*

**(yunusprktas5555@gmail.com)*

Özet – Yazı, alfabe ve konuşulan dil arasında birbirlerini tamamlayan bir ilişki söz konusudur. İnsanların konuşurken ifade ettikleri kelimelerin, görsel semboller aracılığıyla yazıya doğru lanse edilmesi ile eğitim, bilim, kültür seviyeleri arasındaki yakın ilişki vardır. Türkler tarih boyunca çok geniş coğrafyalarda çok sayıda devlet kurabilme başarısını göstermiştir. Ancak devlet kurmadaki bu maharetini alfabe seçiminde gösterememişlerdir. Alfabe seçimlerinde ne yazık ki Türkçenin ses, gramer ve fonetik yapısına uygun olmayan seçimler yapmışlardır. Türklerin Müslüman olduktan sonra kullanmaya başladıkları Arap alfabesi en uzun süre yazı dili olarak kullanılmıştır. Osmanlı Devleti döneminde kullanılan Osmanlıca içerisinde Arapça, Farsça ve Türkçe kelimeler barındıran karma bir dil olarak kullanılmıştır. Bu dönemde, Türkçe ile Arapça dillerindeki zıtlıklara rağmen, Türkçe kelimeleri Arap harfleri ile yazma girişiminde oldukça başarısız olmuştur. Nitekim Osmanlı Devleti'ndeki çok düşük okuryazar oranı bu harfleri kullanmanın tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Tanzimat döneminde Münif Paşa ile başlayan alfabe tartışması zamanla diğer Osmanlı aydınlarının da katılması ile giderek büyümüştür. Ancak Arap alfabesinin Kur'an dili olması ve milli kültürümüzün yok olacağı gibi mesnetsiz gerekçelerle anlamlı bir ilerleme sağlanamamıştır. Mustafa Kemal Atatürk Milli Mücadele yıllarından sonra Milli kültürümüzü en doğru yansıtabilecek alfabenin seçimi ve düzenlenmesi ile ilgili Dil Encümeni kurumunu kurdu muştur. Hazırlanan Dil Encümeni raporu doğrultusunda 1 Kasım 1928' te Harf İnkılabı gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada doküman incelemesi yöntemiyle konu ile ilişkili kitap, tez ve makaleler ile uzman görüşlerinin derinlemesine analizi yapılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulardan hareketle Türklerin tarih boyunca kullandığı alfabeler ve Harf İnkılabı konusunda yapılan tartışmalara ışık tutmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler – Dil, Alfabe, Harf İnkılabı, Latin Alfabesi, Arap Alfabesi

I. GİRİŞ

Sosyal bir varlık olan insanın yaşamını sürdürebilmek için bazen konuşarak bazen yazı yazarak bazen ise sözsüz iletişim öğelerini kullanarak çevresiyle iletişim kurması gerekmektedir. İletişim kurmak, toplumsallaşmak, geleceğe bir şeyler bırakma arzusu ise insanoğlunun

dil kullanılmasının somut bir hale dönüşmesiyle başlamıştır. İnsan dil yetisi aracılığıyla ilk olarak yaşadığı çevresini anlamlandırmaya başlamış, çevresi ile girdiği etkileşim sonucu sahip olduğu bilgileri dil ile içselleştirerek fikirler üretmiş ve fikirlerini yine dil vasıtasıyla ortaya koymuştur (Oğuzhan, 2019). Dil, aklımızın alamayacağı kadar

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü yunusprktas5555@gmail.com, Orcid:0009-0005-3409-1793

² Dr. Öğret. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, enginzabun@cumhuriyet.edu.tr, Orcid: 0000-0001-8132-8953

çok yönü olan, farklı açılardan bakınca değişik özellikleri beliren, çözülemeyen çok sayıda sırrı içeren büyümlü bir varlıktır (Aksan, 2007).

Ergin (2001)' e göre dil insanların birbirleriyle anlaşmalarına aracılık eden doğal bir araç; kendi kanunları içinde varlığını idame ettiren ve gelişen canlı bir varlık; ulusu birleştiren, koruyan ve milletin ortak malı sayılan toplumsal bir müessese; seslerden örülmüş muhteşem bir yapı; temeli bilinmeyen vakitlerde atılmış bir gizli sözleşme ve antlaşma sistemidir.

Dil, kişiler arası iletişimi sağlayan bir araç olmanın ötesinde, düşünme etkinliğine mantıksal temel sağlayan sürecin başlıca yapıtaşlarından birisidir (Bakıner Çekin ve Çalışkan, 2020).

Herhangi bir zihinsel işlevin açığa dökülmesine, neticesinde bir bilinçten diğer bilince gönderilmesine yarayan işaretler sistemine dil denir (Bingöl, 1991).

Dil konusunda yapılan tanımlarda öne çıkan ortak nokta, dilin insanlar arasında iletişimi sağlayan bir sistem olmasıdır. Dil, insanın çeşitli canlılarla iletişim kurmasını sağlamanın yanında bir halka millet olma vasfı kazandıran en önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Dil aynı zamanda kültürün nesilden nesile aktarılması ve fikirlerimizin de paylaşılmasını sağlamaktadır. Fikirlerimiz, dille ifade edilmediğinde bilgi halini alamazlar. Bilgiler ise dilin aktarımı olmadan öğretilemez. Öte yandan kültürel iletişimde kullanılmayan dil, kültür dili olamaz. Neticede ise kültür ve dil, düşünce çerçevesinde birbirlerini desteklemede, birinin geri kalması diğerinin de geri kalmasına neden olmaktadır (Yazaroğlu,2005).

Yazı fikirlerin belli işaretlerle tespit edilmesine denir (TDK, 2023). Yazı, söylenilen dili belli işaretlerle tespit eden sistemdir (Alkım, 1981). İnsanlık tarihinde en önemli icatlardan biri olan yazı sayesinde insanlar bilgi ve düşüncelerini kaydederek kalıcı hale gelmesi neticesinde bilim ve eğitimin gelişmesiyle kültürler oluşturarak medeniyetler kurmuşlardır. Bilimsel bilginin birikimi sonucu günümüz dünya uygarlığı oluşmuştur. O halde uygarlıkların oluşmasında ve gelişmesinde yazının önemi çok büyüktür.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB, 2012)'na göre yazı; konuşma haricinde iletişim kurmamızı sağlayan, belirli anlamlara sahip işaret ve şekillerden oluşmuş, görsel bir ifade aracıdır. Diğer bir tanımda ise ağzımızdan çıkan sözlerin gözümüzle görebildiğimiz ve zaman zaman da elimiz ile dokunabildiğimiz işaretler vasıtasıyla biçimlendirilmiş haline yazı denildiği belirtilmektedir (Kılıç, 2009).

Alfabe, dildeki seslerin yazı olarak nakledilmesi ile oluşmuş semboller dizisidir. Bu sebeple bir alfabenin kusursuzluğu, o alfabedeki işaret ve sembollerin sesleri ve dilin ses yapısındaki karmaşaya mahal vermeyecek şekilde karşılanmasına bağlıdır (Korkmaz, 1998).

Dil, yazı, alfabe arasındaki ilişkiler göz önüne alındığında şüphesizdir ki milletlerin konuşma dilleri ile kullanmayı tercih ettikleri alfabenin seçimi oldukça önemlidir. Alfabenin konuşulan dil ile uyumu, gramer yapısını karşılamadaki düzeyi, bir milletin eğitim düzeyini, okuryazarlık seviyesini etkileyecek önemli bir husustur.

Kültür insanın yarattığı maddi ve maneviler öğelerin hepsine verilen isimdir (Kongar, 2005). Dil ile kültür birbirinden ayrılmaz bir bütünü temsil etmektedir. Kültürün yeni nesillere aktarılmasında, milli kültürün korunmasında ve zenginleşmesinde kültürü yansıtan konuşulan dilin yabancı sözcüklerden arındırılmış olması oldukça mühimdir. Nitekim Karamanoğlu Mehmet Bey halk arasında konuşulan dilin Türkçe; divanda, bürokraside konuşulan dilin Arapça ve Farsça olmasından rahatsızlık duyup 15 Mayıs 1277 yılında yayınladığı fermanla her mecliste Türkçe konuşulmasını emretmiştir. Bu ferman neticesinde kullanılan eski yazı dili terk edilip yerine özgün bir yazı dili kullanılmaya başlanmıştır (Ünalın, 2017). Osmanlı Devleti'nde ise Arapça, Türkçe ve Farsçanın birleşmesinden türemiş Osmanlıca ismi verilen bir dil kullanılmaktaydı. Osmanlı Devleti'nde bu dil ile yazılan eserlerde yer ve şahıs isimleri doğru yazılamamakta yazılan tarihimizi dahi doğru tespit edilememekteydi (Ortaylı, 2016).

II. MATERYAL VE YÖNTEM

Türklerin tarih boyunca kullanmış olduğu alfabe sistemlerinin araştırıldığı bu çalışmada doküman analiz metodu kullanılmıştır. Doküman analiz yöntemi araştırılacak konu ile ilgili kişi ya da kurumlar aracılığıyla hazırlanmış, yazılmış ya da yaratılmış çeşitli belge, yazı, kalıntı ve yapımın toplanması ve incelenmesidir (Seyidoğlu, 2016). Bu yöntemde araştırılacak konu ile ilgili ulaşılan yazılı dokümanlar incelenirken belirli kriterler dikkate alınır. Bu kriterler; araştırmanın hedefine uygun materyallere ulaşma, ulaşılan dokümanları

anlayabilme, elde edilen verileri inceleme akabinde ise elde edilen verileri kullanma şeklindedir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu metot, araştırılması arzu edilen konu ile ilişkili veri içeren sözlü ya da yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır. Çalışma kapsamında konu ile ilgili tezler, makaleler, kitaplar, köşe yazıları gibi yazılı bilgi içeren materyallerin kapsamlı analizi yapılarak değerlendirilmiştir.

III. BULGULAR

A. Türklerin Kullandığı Alfabeler

Türkler tarih boyunca çok geniş alanlara yayılarak Türkistan'da, Anadolu'da, Avrupa'da çok sayıda devlet kurmuşlardır. Çok geniş bir coğrafyaya yayılan Türkler bunun sonucu olarak ortak bir alfabe, dil kullanamamışlardır (Taşdemir, 2006). Hem yarı-göçebe bir kavim olmaları hem de savaşçı bir millet olmaları münasebetiyle çeşitli uluslarla ilişki içinde olmuşlardır. Farklı uluslarla münasebetleri neticesinde farklı dinlere geçmişler; farklı dinlere geçmesi ise kültürleri ve nihayetinde tüm bu süreçler de dillerini etkilemiştir. Etkileşime girdikleri uluslardan çok sayıda alfabe alıp kullanan Türkler tarihi boyunca birçok alfabe kullanmıştır. Bu etkileşimin tezahürü olarak Türkler tarih boyunca en çok alfabe değiştiren milletlerdendir demek yanlış olmayacaktır. Dünyadaki diğer büyük medeniyetlere baktığımızda (Çin, Akdeniz, Mezopotamya) Türklerden çok daha önce kendilerine ait bir yazı sistemi geliştirdikleri görülmektedir. Bu aşamada Türkler medeniyetlere göre geç kalmıştır (Köse, 2020; Aslan, 2009; Mert, 2015; Maralli, 2019).

Türkler tarihin ilk zamanlarından bugüne kadar çok sayıda alfabe benimsenmişler ancak alfabe seçerken Türkçeye uygunluğuna bakmamışlar sadece Türkçeye uyarlamaya çalışmışlardır. Türklerin tarih boyunca kullandıkları alfabeler;

1. Orhon-Yenisey (Göktürk) Alfabeti (748 yılına kadar)
2. Uygur Alfabeti (8. ve 15. yüzyıllar arası)
3. Suğdi Alfabeti (8. ve 11. yüzyıllar arası)
4. Çin Yazısı (8. yüzyıla kadar çok az kullanıldı)
5. Tibet Yazısı (7. ve 10. yüzyıllar arası)
6. Nastüri - Süryani Alfabeti (8. ve 11. yüzyıl arası nadiren kullanıldı)
7. Mani Yazısı (8. ve 11. yüzyıl arası nadiren kullanıldı)
8. Brahmi Yazısı (8. ve 11. yüzyıl arası nadiren kullanıldı)
9. Passe-pa Yazısı (13. yüzyılda kullanılan)
10. Peçenek Yazısı (13. yüzyılda kullanılan)
11. Kuman Yazısı (13. ve 14. yüzyıllarda kullanılan)
12. Yunan Alfabeti (13. ve 14. yüzyıllarda kullanılan)
13. Ermeni Alfabeti (13. ve 14. yüzyıllarda kullanılan)
14. İslav Alfabeti (17. ve 20. yüzyıllar arası Hristiyan olan Rusya'daki Türkler)
15. Arap Kökenli Alfabe
16. Latin Kökenli Yeni Türk Alfabeti (Yenişan, 2005).

Türklerin kullandığı alfabe sistemleri içinde en çok kullandıkları Kök-Türk, Uygur, Arap, Kiril ve Latin alfabeleridir. Fakat bu alfabeler içinde Kiril alfabeti Türklerin kendi istedikleri için değil Rusların dayatması sonucu kullanılan bir alfabadir (Mert, 2015).

Tüklere kullandıkları ilk alfabe, bugünkü bilgilere göre Kök-Türk alfabetidir (Dilaçar, 1985). Kök-

Türk alfabetinin kökeni hakkında ortak görüş birliği yapılamamakla birlikte Thomsen'in öne sürdüğü Arami-İran kökenli olması en akla yatan görüştür. Çünkü Kök-Türk alfabeti ile Arami-İran alfabeti arasında çok sayıda ses ve form benzerliğine rastlanılmıştır (Köse, 2020). Kök-Türk alfabetinin yazı sistemini incelenecek olursa 38 harften meydana geldiğini; ünlüleri işaret eden dört harfin bulunduğunu, beş harfin çift ünsüzleri karşıladığını, dört harfin bir ünlü bir ünsüzden oluştuğu söylenebilir. Ünlü harfler açısından bir yetersizlik ve düzensizlik söz konusudur. Sözcükleri birbirine karıştırmamak amacıyla aralarına ‘.’ noktalama işareti getirmişlerdir. Sondan eklemeli bir dil yapısına sahip olan bu alfabede büyük ve küçük harf bulunmamaktadır (Şimşir, 2008). Kök-Türk alfabeti bugünkü Orta Asya toprakları sınırlarında 10. yüzyıla kadar kullanılmıştır. Akabinde Kök-Türk alfabeti belirli bir süre Hazarlar tarafından da kullanılmıştır. Uygur Devleti ise Mani, Soğd ve Brahmi alfabetlerinin birleşmesi ile oluşan kendilerine has Uygur alfabetini oluşturup, 15. yüzyıla kadar kullandıkları düşünülmektedir (Tongul, 2004).

Türkler, Kök-Türk alfabetinden sonra Uygur Alfabetine geçmişlerdir. Uygur alfabeti, Arap alfabetinden sonra Türkler tarafından en uzun süre kullanılan alfabadir. Bu alfabe de tıpkı Kök-Türk alfabeti gibi Sami- Soğd kökenlidir (Tekin, 1997). Uygurlar, Göktürk devletinin yıkılmasına binaen kısa bir süre daha Kök-Türk alfabetinin kullanmışlardır. Sonrasında üç harf ünsüz, on beş harf ünlü toplamda on sekiz harften oluşan Uygur alfabetini geliştirmişlerdir. Uygur alfabetinin hem

ünlü hem de ünsüz harflerin sayısının azlığı sebebiyle Türkçenin ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmıştır. Ancak ilginç olan şudur ki çok uzun yıllar hatta İslamiyet’i kabulünden sonra bile, 18. yüzyıla kadar Uygur alfabesi varlığını sürdürmüştür (Yenişan,2005).

Türkler siyasi ve dini sebeplerden ötürü alfabe değişikliğine gitmişlerdir. Türklerin Arap alfabesine geçmelerindeki temel etken benimsemiş oldukları İslam dinidir (Demirci, 2011). İslamiyet’in kutsal kitabı olan Kur’an-ı Kerim’in Arapça olması, bu dinin elçisinin hadislerinin, ibadetlerin ve ayetlerin yorumlanmasının Arapça olması nedeniyle; Arap dili ve alfabesi zamanla kutsal bir nitelik kazanmış, bu niteliğinden ötürü Türkçenin ses yapısındaki eksiklikleri karşılamamasına rağmen çok uzun yıllar kullanılmaya devam etmiştir (Kayıran, 1998). Müslümanlığa geçen yerel halk kendi dillerini terk etmeyip konuşma dili olarak devam ettirmişlerdir. Fakat Selçuklular döneminde saray ve kültür çevresindekiler dil olarak Arapçayı seçerken bilim ahali ise Farsçayı benimsemişlerdir. Osmanlı’da ise halifeliğin de gelmesiyle Arapçanın önemi daha da artmış, eğitim-öğretim faaliyetleri Arapça yürütülmeye başlanmıştır. Tüm bu gelişmelerin neticesinde Arapça ve Farsça karşısında saflığını koruyamayan Türkçenin yazı dili bozulmuş ve ortaya Osmanlıca diye karma bir dil çıkmıştır (Erer, 1973). 10. yüzyıldan itibaren Karahanlı Devleti’nin İslamiyet’i benimsemesiyle birlikte 1000 yıl kullanılacak olan Arap alfabesine geçilmiştir. Türkçe ile karşılaştırıldığında 29 harf olan Arapçaya bu eksikliğin karşılanması için 5 harf daha eklenerek sayısı 34’e çıkmıştır. Arap alfabesinin

Türkçe dili ile uyuşmamasının en önemli sebebi ünlü harf sayısıdır. Nitekim Türkçede 8 ünlü harf varken, Arapçada ünlü harf sayısı sadece 3’tür. Bu farktan ötürü yüzyıllar boyunca Arap alfabesini kullanan Türkler problemler yaşamıştır (Dilaçar, 1985).

Arapçanın Türkçedeki sesleri karşılayamaması, Türkçenin ses ve gramer yapısına uyumsuzluğu en başta eğitim olmak üzere kültür ve uygarlığın gerisinde kalınmasının nedeni olarak görülmeye ve sorgulanmaya başlanmıştır (Koca, 2021). Osmanlı’da kullanılan sentez bir dil olan Osmanlıca edebiyat, sanat, saray ve bilim çevreleri dışında halk tarafından yeterince benimsenememiştir. Türk dilinin gerilemesine, saflığının bozulmasına yol açan Osmanlıca, yazılması, okunması zor bir dildir. Bu zorlukların yanı sıra Acem imla kurallarının Osmanlıcada yer alması, bu dilin öğrenilmesini daha da zorlaştırmıştır. Bu durum belli bir tabaka hariç Osmanlı halkının büyük çoğunluğunun okuma-yazma becerilerinden yoksun kalmasına sebep olmuştur. Arap alfabesinin Türkçe konuşulan halk tarafından çok zor öğrenilmesinin nedenleri aşağıdaki gibidir (Albayrak, 1989)

Arap yazı dili, Arap diline ve ses yapısına çok uygun olmakla birlikte, Türk diline ve ses yapısına uygun değildi. Örneğin; genizden söylenen ayn, ğayn vb. harflerin varlığı.

Her bir harfin başta, sonda ve ortada olmak üzere üç çeşit yazılışı söz konusuydu ve bu harflerin yazılışında büyük farklılık söz konusuydu.

Sesli harflerin Türk diline nazaran çok az olması Türkçede birçok kelimenin telaffuzunu zorlaştırıyordu.

4. Büyük harfin olmayışı ve imla kurallarının çok katı olması (bitişen harfler, bitişmeyen harfler, üstün, esre, ötre vb. özellikler) kısa sürede öğrenilmesini zorlaştırıyordu.
5. Türkçede var olan bazı seslerin Arap alfabesinde olmaması sebebiyle bir kelimenin birden fazla anlama gelmesi.
6. En önemlisi ise Arap harfleriyle yazı yazmanın çok zor olmasıydı.

Bu zorlukların dışında 18. Yüzyıldan itibaren yaşanan çeşitli siyasi, askeri ve ekonomik başarısızlıklar Osmanlı Devletini büyük zararlara uğratmış ve bu yüzyılın ikinci yarısında dönemine girmiştir. Buna karşılık ise Avrupa’da, Rönesans ve Reform hareketleriyle kapsamlı yenilikler yapılması sonucunda büyük bir gelişme ivmesi yakalamıştır. Avrupa’da ortak kullanılan Latince önemini kaybetmiş, 16. yüzyıldan itibaren ülkeler kendi ulusal dilini kullanmaya başlamışlardır (Lewis, 2000).

Bu dönemde yaşanan siyasi, sosyal ve ekonomik gerilemeler, savaşlardaki yenilgiler, Arapçanın kutsallığına rağmen sorgulanmasının başlanmasına yol açmıştır.

B. Cumhuriyet Öncesi Harf Devrimi Tartışmaları

Osmanlı Devleti’nde harf inkılabı ile ilgili çalışmalar 2 başlıkta yoğunlaşmıştır. Bunların ilki Arapça harflerin ıslahı, ikincisi ise alfabenin değiştirilmesi görüşüydü. İlk olarak Arapça harflerinin ıslahı çalışmalarına başlandı (Korkmaz, 1998). İlk hareket Ahmet Cevdet Paşa’dan gelmiştir. Ahmet Cevdet Paşa Kavâid-i Osmaniye isimli çalışmasında Arap alfabesinde karşılığı

olmayan seslere karşılık Türkçe seslerin gelmesi fikrini beyan eder (User, 2015). Ancak Osmanlı aydınlarının büyük bir kısmı bu düşünceye karşı çıkmıştır.

Münif Efendi 1862 yılında “Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye” de gerçekleştirmiş olduğu konuşmasında, kullanılmakta olan Arap alfabesinde ıslahının gerekliliği, okuma-yazmanın kolaylaştırılması için çalışmaların yapılması ve Osmanlıca dilinin diğer ulus dilleri ile mukayesinin yapılması gibi konu başlıkları üzerinde durmuştur. Yapılan karşılaştırma neticesinde Osmanlıca dilindeki eksiklik ve yetersizlikleri tespit etmiştir. Arap alfabesi ile yazılan bir kelimeye hareke konmazsa manasının değişebileceğini, özel isimleri yazmakta zorluklar yaşanabileceğini, Osmanlıca dilindeki Arapça ve Farsça kelimelerinin yazarken yanlış yazma ihtimalinin daha yüksek olabileceğini örnekleriyle ortaya koydu. Latin harfleriyle daha az sayıda harf kullanılarak daha kolay bir yazılı anlatım yapılabileceğini savunmuştur. Avrupa dillerinde de bu şekilde zorlukların olmadığını ve 7-8 yaşındaki çocukların hiç zorlanmadan okuma yazmayı öğrendiğini dile getirmiş, bu olumsuzlukların neticesinde Osmanlı Devleti’nde okuryazar oranının düşük olduğunu ifade etmiştir. Yazım ve ifadede yaşanan bu zorluklara çözüm olarak ise harflerin bitişik yazılmaması, harflere yeni işaretler getirilerek okunmasının kolaylaştırılmasını, yeni sesli harflerin türetilmesi gerekliliğini öne sürmüştür (Yenişan,2005).

Arap harflerinin ıslahı hususunda Münif Efendi ile aynı dönemde gerçekleşen bir diğer hareket ise Azerbaycanlı şair ve yazar Ahundzade Mirza Feth

Ali tarafından gerçekleştirilmiştir. Ahundzade Mirza Feth 1857’de kaleme aldığı Farsça yazılmış bir kitapçıkta Arapçanın ıslahı ile ilgili eski harflerin, noktaların kaldırılıp yerlerine farklı bir bitişik işaret yerleştirilmesini ve yazılan kelimelerin gerektiği gibi telaffuz edilmesi amacıyla bazı yeni hareketlerin oluşturulmasını savunmuştur. Ahundzade Mirza Feth daha sonra bu düşüncesinden vazgeçip, Arap alfabesinin ıslahının mümkün olmadığını kavramış ve bundan sonra Arap alfabesini baştan sona bırakıp Latin harfleri üzerinde çalışmalarını sürdürmüştür. Sadrazam Ali Paşa’ya, gönderdiği bir yazıda Latin harflerine geçilmesini tavsiye etmiştir (Ülkütaşır,2000).

Namık Kemal ise Osmanlıca dilinde yaşanan zorlukları kabul etmesine karşılık kati suretle Latin Alfabesine geçişe karşı çıkmıştır. Namık Kemal, Arap alfabesinde bir iyileştirme olmasının gerektiğini fakat bu değişimin köklü bir hareket olmaması gerektiğini vurgulamıştır. O’na göre Osmanlı Devleti’nde okuryazar oranının az olmasının asıl sebebi Arap alfabesi değil, eğitimde kullanılan yöntem ve tekniklerin yetersizliğidir (Erat, 2019). Namık Kemal’e göre Latin Alfabesine geçilmesiyle birlikte yetişecek nesil, yüzlerce yıllık birikimle oluşan İslami eserleri anlamayacak, nesiller ve milletler arasında kopukluk yaşanacaktır (Yorulmaz, 1995).

Ali Suavi de tıpkı Namık Kemal gibi harflerin değiştirilmesinden yana olmayıp harflerin sadeleştirilmesi ve ıslahından yana olmuştur. Ali Suavi’ye göre Osmanlı Devleti’nin Batı medeniyeti karşısında eğitimde ve bilimde geri kalmasının en

önemli sebebi matbaanın gecikmesidir (Doğan, 1991).

II. Meşrutiyet döneminden sonra alfabe tartışmaları Türk aydınlar tarafından tekrar tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmalar; Arap alfabesinin Türk dilinin fonetik yapısına uyum sağlayacak şekilde ıslah edilmesini savunanlar, bu ıslah çalışmalarının imkansız olduğunu savunup Latin alfabesine geçilmesi gerektiğini savunanlar ve ilk Türk devletlerinin kullandığı Uygur ve Orhun yazısına geçilmesi gerektiğini savunanlar arasında yaşanmıştır (Candan, 2006).

Alfabe ve dil tartışmaları kapsamında 1909 yılında mecliste “İmla Komisyonu”, 1911 yılında ise Recaizade Mahmut Ekrem Bey öncülüğünde “İslah-ı Huruf Komisyonu” kurulmuştur (Albayrak,1989). İslah-ı Huruf Cemiyeti’de Milaslı Doktor İsmail Hakkı tarafından kurulmuştur. Cemiyet, Arap harflerinin ayrı yazılmasını, yeni sesli harflerin getirilmesini, yazının aslı tahrip edilmeden gerekli nokta ve işaretler ilave edilmesini savunmuştur. 16 Şubat 1911 yılında Cemiyetin tertip ettiği toplantıya İsmail Hakkı Bey, Mahmut Esat Efendi, Süleyman Nazif, Celal Nuri, Celaladdin Arif Bey, Celal Sahir gibi ülkenin eğitimde ileri gelen aydınları harf ıslahı hususunda görüşlerini belirten konuşmalar yapmıştır. İsmail Hakkı Bey bu toplantıda Arap harflerinin ayrı yazılması, sesli harflerin eklenmesi, meselenin ilmi boyutlarla ele alınmasını dillendirirken, Celaladdin Arif Bey Latin alfabesini benimsemenin acınacak bir durum olduğunu, Arnavutların harflerin ayrı yazılmamasından ötürü Latin alfabesini kabul ettiklerinin ifade etmiştir. Latin harflerinin kabulü tezini savunan Celal Nuri

Bey ise Arap harflerinde yapılacak ıslahın dili bozmaktan öte bir duruma geçmeyeceğini, Arap harflerinin hiçbir şekilde Türkçeye uygun olmadığını beyan etmiştir (Erat, 2019).

Ziya Gökalp, Celal Nuri İleri, Abdullah Cevdet gibi Latin alfabesini geçmeyi savunanların dışında kendilerine Huruf-ı Munfasıla ismini veren başka bir grup Arap harflerinin korunmasını ancak ayrık yazılıp düzenlenmesi gerektiğini savunmuşlardır (Tongul, 2004). Nitekim 1913 yılında Harbiye Nezaretinin başına geçen Enver Paşa ordu içinde kendine has bir yazı türü geliştirmiştir. Ordu Elifbası, ‘Enveri’ gibi isimler alan bu yazı türüne göre harfler ayrı yazılmış olup sesli harfler eklenerek Latin Alfabesine benzetilmeye çalışılmıştır. Dönemin şartları gereği ortaya çıkardığı zorluklar neticesinde kısa sürede bu yazı dili kaldırılmıştır (Özerdim, 1979).

C. Cumhuriyet Dönemi Harf Devrimi Çalışmaları

Mustafa Kemal Atatürk en başından beri Arap Alfabesinin Türk dil yapısına uygun olmadığı söylemekteydi. Şöyle ki Erzurum Kongresi’nin yapıldığı Milli Mücadele yıllarında yanındaki arkadaşı Mazhar Müfit Kansu’ya, zaferden sonra yapılacaklar listesinde 5. sırada yapılacak işin Latin Alfabesinin kabulü olacağını not ettirmiştir (Boyacıoğlu,2001).

Bu dönemde vuku bulan alfabeyle dair tartışmaların ilki 17 Şubat 1923 tarihinde İzmir İktisat Kongresinde meydana gelmiştir. İşçileri temsilen kongreye katılan Ali Nazmi ve yanındaki iki arkadaşı tarafından sunulan önerge, kongreye başkanlık yapan Kazım Karabekir tarafından İslam

birliğini bozacağı görüşüyle okumaya bile gerek duymadan reddedilmiştir (Hocayev, 2006). Kazım Karabekir 2 Mart 1923 tarihli konuşmasında Latin alfabesine geçilmesi ile ilgili düşüncelerini dile getirmiştir. Bu konuşmasında önce Arnavutların sonra da Azerbaycanlıların Latin alfabesine geçmelerinin onlar için bir felaket olduğunu, Latin Alfabesine geçmenin, Avrupalı milletlerin nazarında Türklerin Hıristiyanlık dinine geçtikleri izlenimini vereceğini dile getirmiştir. Şark cephesinde askerlerin, yüzlerce yetim çocuğa bir ila üç ay içinde çok rahat bir şekilde okuma yazma öğrettiğini, Arap alfabesi ile okuma yazmanın çok kolay olduğunu belirtmiştir (Çelik, 2009). 25 Mart 1924 yılına gelindiğinde TBMM bütçe tasarıları görüşmeleri esnasında İzmir milletvekili Şükrü Bey (Saraçoğlu), alfabe tartışmalarını meclise taşıyan kişi olmuştur. Konuşması esnasında Türk halkında var olan okuma yazma eksikliklerinin asıl sebebinin uygulanan yöntemde olmadığını, sorunun Arap harflerinden kaynaklandığını ifade etmiştir (Katırcı, 2006). 1926 yılında Azerbaycan’da düzenlenen Bakü Türkiyat Kongresinde Latin harfleri Türk-Tatar Cumhuriyetleri tarafından kabul edilmiştir. Bu durum ise kardeş Türk devletlerinin artık birbirlerinin yazılarını okuyamamalarına yol açmıştır (Kinross,2001).

Temmuz ayı sonlarında Dil Encümeni tarafından tertiplenen toplantı ile Latin alfabesine geçiş konusuyla ilgili çalışmalar sonlandırılmıştır. Çalışmalar neticesinde düzenlenen rapor, Falih Rıfkı (Atay) tarafından 1 Ağustos 1928 yılında Mustafa Kemal’e (Atatürk) iletilmiş ve Mustafa Kemal’in (Atatürk) önerisi doğrultusunda son

şeklini almıştır. Hazırlanan bu rapor harf devriminin Türk Milletinin gereksinimlerinden doğduğunu ve bilimsel temellere dayandığını gösteren mühim bir belgedir (Koca, 2021). Sonuçta 1 Kasım 1928’de Yeni Türk Harflerinin Kabulüne dair kanun meclisten geçmiştir. (Tüylü Turan, 2018).

IV. TARTIŞMA

Harf İnkılabı Mustafa Kemal Atatürk’ün öncülüğünü yaptığı İnkılaplar içinde en mühim ve en çok tartışma getiren devrimlerindendir. Yüzyıllar boyunca kullanılan yazı dilinin değişmesi toplumda her kesimden insanı etkisi altına almıştır. Bu çalışmamız yazı-dil-alfabe-kültür arasındaki ilişkiyi gösteren, Türklerin tarih boyunca kullandığı çeşitli alfabeleri tanıtan, 18.yüzyıldan 1928 yılına değin yaşanan alfabe tartışmalarını gösteren toplu bir kaynak olması niteliğiyle ilgili literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

V. SONUÇLAR

Çalışmanın ana sonuçları bu bölümde özetlenmelidir. Türkler tarih boyunca dünyanın geniş alanlarına yayılmış, gittikleri yerlerde teşkilatçı yapıları gereği çok sayıda devlet kurmuşlardır. Ancak devlet kurmaktaki ustalıklarını alfabe seçiminde kullanmamışlardır. Yenişan (2005)’ e göre on altı çeşit alfabe kullanan Türkler bu alfabeler içerisinde en çok Köktürk, Uygur, Kiril, Arap ve Latin alfabelerini kullanmışlardır. Maalesef bu değişiklikler yapılırken Türkçenin ses ve gramer yapısı dikkate alınmamıştır. Bu aşamada Türkçe zayıflamış, yabancı kelimelerle dolmuş, okuryazar oranı düşmüş eğitim seviyesi gerilemiştir. Türklerin

kullandığı alfabeler içerisinde en uzun süre kullanılan alfabe Arap alfabesidir.

Arap alfabesi aracılığıyla Türkçe kelimeleri bir araya getirmeye çalışan Osmanlıca yazısı, birbirleriyle pek çok açıdan (gramer, fonetik, telaffuz) uyuşmayan iki dili bir araya getirmede başarısız olmuştur (Aktaş, 1999). Osmanlı Devleti’nde okuryazar oranının düşük olması, eğitimde ve bilimde gerilemenin en önemli nedenlerindendir. O yüzden ki Tanzimat ile başlayan Meşrutiyet ile birlikte devam eden Arap Alfabesinin yetersizliği tartışmaları uzun yıllar Osmanlı Aydınlarının gündeminde yer almıştır. Münif Efendi 1862 yılında “Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye ” de yaptığı konuşmalarla birlikte Alfabe konulu tartışmaları başlatmıştır. Azerbaycanlı yazar ve şair Ahunzade Feth Ali Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye Cemiyetine sunduğu tasarıda Latin Alfabesine geçilmesi için tasarı sunmuş ancak bu tasarı reddedilmiştir. Namık Kemal ise Osmanlıcanın zorluklarını kabul etmiş olup harf değişimi yerine ıslah çalışmalarının yapılması gerektiğini savunmuştur. Ali Suavi harflerin sadeleştirilmesini ön görmüş, Osmanlı Devleti’nin Avrupa karşısında geri kalmasının sebebini Osmanlıca dilinin zorluğuna bağlamıştır. Ziya Gökalp, Celal Nuri İleri, Abdullah Cevdet gibi aydınlar Latin Alfabesine geçmenin elzem bir durum olduğunu savunurken, kendilerine Huruf-ı Munfasıla grubu ismini veren grup ise Arapça üzerinde ıslah çalışmalarının yapılması gerektiğini ifade etmişlerdir. 1911 yılında Recaizade Mahmut Ekrem önderliğinde kurulan “İslah-ı Huruf Komisyonu” Arap harflerinde ilmi düzenlemelerin

yapılması gerektiğini düşünmüşlerdir. 1913 yılında Harbiye Nazırı olan Enver Paşa ise Arapça harfler üzerinde yaptığı düzenlemelerle ‘Enveri’ adı verilen ordu içinde kullanılan bir yazı dili geliştirerek Arap Alfabetesini, Latin alfabetesine benzetmeye çalışmıştır. Mustafa Kemal Atatürk ise Kurtuluş Savaşı’nda tutturduğu notlardan görüldüğü üzere en başından beri Latin Alfabetesine geçilmesi taraftarıydı. Cumhuriyet Döneminde İzmir İktisat Kongresinde Latin Harflerine geçiş ile ilgili verilen önerge Latin harflerinin İslam birliğini bozabileceği gerekçesiyle reddedilmiştir. 1928 yılında Atatürk’ün talimatıyla kurulan Dil Encümeni, yeni Türk harflerinin kabul edilmesi ile ilgili nihai raporu Mustafa Kemal Atatürk’e sundu. Sonuçta 1 Kasım 1928’de Yeni Türk Harflerinin Kabulüne dair kanun meclisten geçmiştir. (Tüylü Turan,2018).

Yaygın kanının aksine Alfabe reformu ile ilgili tartışmalar Osmanlı devletinin son yüzyıllarında Tanzimat ile birlikte başlamakta, Meşrutiyet ile birlikte devam etmektedir. II. Abdülhamit Han’a göre Osmanlı halkının maruz kaldığı cehaletin en büyük sebebi okuma yazmada yaşanan güçlüklerdir. (Ortaylı, 1982). Bu okuma yazmadaki temel sorun ise kullanılan harflerdir. Türkçede sekiz sesli harf varken, Osmanlıcada üç sesli harf olduğu için okurken telaffuz sorunu ve yazarken imla hataları meydana gelmektedir. Bu aşamada Harf İnkılabı tartışmaları bilinenin aksine Cumhuriyet döneminde değil, Osmanlı zamanında başlamıştır. Arap harfleri üzerinde değişim ya da ıslah çalışmalarının bu kadar uzun zamana yayılmasının nedeni Arapça dilinin İslam dini ile bağdaştırılması ile birlikte bu dile bir kutsallık aidiyet etmeleridir. Türkçeye tam karşılık

gelmeyen bir yazı dili ile milli bir kültür oluşturulamayacağı gibi var olan kültürün aktarımı da yerlerin ve şahısların tam karşılığının doğru yazılamamasından ötürü doğru olmayacaktır. Sonuç olarak Osmanlı Devleti’nin son yüzyıllarından, 1928 yılına kadar süren alfabe tartışmalar Harf İnkılabı ile çözüme kavuşmuştur. Mustafa Kemal Atatürk’ün öncüsü olduğu Harf Devrimi arzulanan Türk toplumu ve milli devletin vatandaşını oluşturacak milli kültür ve Anadolu’nun ebedi bir Türk yurdu olduğunu vurgulamak için gerekli olduğu kadar zaruri bir durumdu.

KAYNAKLAR

- [1] Albayrak M. (1989). “Yeni Türk Harflerinin Kabulü Öncesinde Halk Eğitimi ve Yazı Değişimi Konusunda Türk Kamuoyunda Bazı Tartışmalar ve Millet Mekteplerinin Açılması (1862-1928)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.2(4).
- [2] Alkım, B. (1981). Yazının Başlangıcı. Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu.
- [3] Aksan, D. (2007). *Her yönüyle dil (ana çizgileriyle dilbilim)* C. I, (4. Baskı). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- [4] Aktaş, A. (1999). "Atatürk ve Harf Devrimi" Hacettepe Üniversitesi, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü* 11, sy. 33: 701.
- [5] Albayrak, M. (1989). "Yeni Türk Harflerinin Kabulü Öncesinde Halk Eğitimi ve Yazı Değişimi Konusunda Türk Kamuoyunda Bazı Tartışmalar ve Millet Mekteplerinin Açılması 1862 1928". *Atatürk Yolu Dergisi* 1.
- [6] Aslan, B. (2009). Sovyet Rusya Hâkimiyetindeki Türk Halklarının “Birleştirilmiş Türk Alfabeti”ne Geçiş ve Bu Olayda Azerbaycan’ın Rolü. *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 6 (6), 161-177.
- [7] Bakıner Çekin, A. & Çalışkan, H. (2020). Dil ve Kültür Üzerine. *Language Teaching and Educational Research*, 3 (1), 163-175 .
- [8] Bingöl, A. (1991). Dil-Anlam ve Felsefe. *Felsefe Dünyası Dergisi*, sayı 1.
- [9] Candan, L. (2006). *Atatürk Döneminde Harf Devrimi Sonrası Deniz Basımevi’nde Basılmış Yayınların İncelenmesi (1929–1938)*.(Tez No.186511). [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> .

- [10] Boyacıoğlu, R. (2001). “Harf Devrimi ve Sağladığı Kolaylıklar”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 50, Cilt: XVII,
- [11] Çelik, A.(2009). *Harf İnkılabına Giden Süreç*.(Tez No: 249591).[Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>.
- [12] Demirci, Ü. Ö. (2011). Türk Dünyasında Latin Alfabesine Geçiş Süreci (Geçmişten Günümüze). *Türk Yurdu Dergisi*, 31(287), 225-229.
- [13] Dilaçar, A. (1985). “Türk yazısının geçirdiği evreler”, B.T.T.D.
- [14] Doğan, İ. (1991) Tanzimat’ın İki Ucu: Münif Paşa ve Ali Suavi, İz Yayınları.
- [15] Erat, M. (2019, 25 Haziran), Tanzimat’tan Meşrutiyet’e Alfabe Tartışmaları. Osmanlı’da Alfabe Tartışmaları (altayli.net)
- [16] Ergin, O. (1972). *Türk Maarif Tarihi V*.
- [17] Erer, T. (1973). *Türkiye’de Dil ve Yazı Hareketleri*. İktal Kitabevi.
- [18] Hocayev, H. S. (2006). Yeni Elifba Yollarında Eski Duygu ve Hatıralarım, TDK Yayınları.
- [19] Yorulmaz H. (1995)., Alfabe Tartışmaları (Tanzimattan Cumhuriyete). Kitapevi Yayınevi.
- [20] Katırcı, A. (2006). *Harf Devrimine Yönelik Çalışmalar, Devrimin Gerçekleşmesi ve Uygulanışı*. (Tez No: 190925). [Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>.
- [21] Kayıran, M. (1998). Atatürkçü Düşünce Işığında Çağdaş Eğitim. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XIV, Sayı:42.
- [22] Kinross, L. (2001). *Atatürk Bir Millettin Yeniden Doğuşu*. Sander Yayınevi.
- [23] Koca, M. (2021). Harf Devrimine Giden Yolda Bir Kilometre Taşı: Elifba Raporu (Transkript Metin) (M. Koca, Çev.) *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 11 (2) , 715-744 . DOI: 10.48146/odusobiad.879573
- [24] Kongar, E. (2005). *Kültür Üzerine*. Remzi Kitabevi.
- [25] Köse, B. (2009). *Harf Devrim: Gazete, Kitap, Dergi Uyarlaması*. (Tez No: 635315). [Yüksek Lisans Tezi, Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>.
- [26] Lewis, B. (2000). *Modern Türkiye’nin Doğuşu*. TTK Basımevi.
- [27] Maralli, S. (2019). Harf İnkılabı’nın Uygulanması ve Birtakım Etkileri . *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tarih Dergisi*, 2 (1) , 112-131 .
- [28] MEB, (2012). *Grafik ve Fotoğraf- Temel Yazı*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- [29] Mert, A. (2015). Doç. Dr. Hatice Şirin User’in Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri Adlı Eseri Üzerine. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 4 (2).
- [30] Ortaylı, İ. (2005). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. Alkim Yayınevi
- [31] Ortaylı, İ. (2016, 8 Mart). Yabancı Dille Eğitim Yanılgısı. <https://tv.haberturk.com/tv/programlar/video/teke-tek-8-mart-1-bolum/172633>
- [32] Özerdim, S.N.(1979). *Yazı Devrimi (Yazı Devrimini Kavrayamayanlar)*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- [33] Sevim, O. (2019). *Yazı Dili ve Özellikleri*. DOI: 10.14527/9786052414484.02.
- [34] Seyidoğlu, H. (2016). *Bilimsel araştırma ve yazma el kitabı*. Güzem Can Yayınları.
- [35] Şirin User, H. (2015). *Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri*. Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- [36] Şimşir, B. N. (2008). *Türk Yazı Devrimi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları,
- [37] Taşdemir, A. (2006). *Harf Devrimi ve Halk Mecmuası*, (Tez No: 205521). [Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>.
- [38] Tekin T. (1997). *Tarih Boyunca Türkçenin Yazımı*, Simurg Yayınları.
- [39] Tongul, N. (2004)., “Türk Harf İnkılabı”, *A.Ü. Atatürk Yolu Dergisi*. No: 33-34.
- [40] Tüylü Turan, E. (2018). Mustafa Kemal Paşa ve Harf İnkılabı. *Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 3, 380-397.
- [41] Ülkütaşır, M. Ş. (2000). *Atatürk ve Harf Devrimi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- [42] Ünalın, S. (2017). “Karamanoğlu Beyliği’nin Sosyal-Kültürel ve Dinî Hayatı”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/1 (Haziran 2017), 117-152.
- [43] Yazoğlu, R. (2005). Dil-Kültür İlişkisi. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 2 (5) , 123-143.
- [44] Yenişan, A. (2005). Tarih Boyutu İçinde Alfabe Sorunu ve Türk Harf Devrimi (1839 – 1929), (Tez No: 188224). [Yüksek Lisans Tezi, Osman Gazi Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- [45] Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayınları.